

UN EFECT SPECTACULOS AL UNIRII RELIGIOASE: INTEGRAREA ELITELOR ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA, PARTIUM ȘI BANAT ÎN SISTEMUL CATOLIC DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

EIN SPEKTAKULÄRER EFFEKT DER RELIGIÖSEN UNION: DIE INTEGRATION DER RUMÄNISCHEN ELITEN AUS SIEBENBÜRGEN, PARTIUM UND DAS BANAT IN DEM KATHOLISCHEN UNTERRICHTSSYSTEM IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

In ihrer gewundenen Weg zur Modernität hat sich Europa nur schwer Platz in der Richtung der karpatisch-donauischen Linie gemacht. Die militärische Macht der Habsburgen konnte nur eine vorübergehende Eingliederung von Gebieten zustande bringen, aber war unfähig das Ideal einer vollen Integration des eroberten Gebietes in einen sehr kohärenten staatlichen Mechanismus zu erreichen. Für dieses war viel mehr nötig. Eine profund assimilierende Beherrschung benötigte einschließlich die Veränderung einiger Mentalitäten in der von den zentralen Macht gewünschten Richtung. Ein sehr geschickten und sensiblen Weg, der von der wiener Hof benutzt wurde um die gewünschten geistlichen Umwandlungen auf alle soziale Ebenen aus dem Osten des Reiches zu erzeugen, war die Manipulation der Religion. Paradoxe Weise, um hier frische Energien und eine sozial-politische Dynamik zu stimulieren die in Einklang mit den Zeiten waren, wurde zu einen alten und wohlbekannten Prinzip zurückgekehrt: *cuius regio, eius religio*. Die Wiederaufnahme des katholischen Proselytismus durch den Mönchenorden am Ende des 18. Jahrhunderts zählte also zu den konservatorischen Strategien die von dem Habsburgischen Reich reabilitiert wurden, um die Kontrolle in den als Folge der ottomanischen Degringolade wiedererlangenen Gebiete. Die Studie versucht zu zeigen was die Rumänen aus Siebenbürgen zu gewinnen hatten in den ersten Jahrzehnten der neuen politischen Regime. Die Umwandlung der *Tolerierten* ins *instrumentum regni* durch Katholisierung verursachte ihnen viel Schmerz aber auch die immer grösser werdende Hoffnung der Überwindung des juristischen Statut die sie im Mittelalter hatten. Das Akzeptieren der Union mit der Kirche Roms schaffte auch neue Möglichkeiten für die Rumänen und eine dieser Möglichkeiten war der Zugang zur Bildung. Schon in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts kann man ein unerwartet hoher Anteil rumänischer Schüler, im Vergleich zu der Situation des vorigen Jahrhunderts, an den katholischen Schulen aus Siebenbürgen, Partium und das Banat, die in voller Entwicklung waren. So wie unsere Analyse – die der Ausmaß rumänischer Schüler in den (höheren oder unteren) Gymnasien der Jesuiten, Piaristen oder Franziskaner aus Alba Iulia, Arad, Baia-Mare, Bistrița, Blaj, Brașov, Cantă, Caransebeș, Carei, Cluj, Mediaș, Odorhei, Miercurea-Ciuc, Oradea, Satu-Mare, Sântana, Sibiu, Sighet, Șumuleu-Ciuc, Timișoara und Târgu-Mureș, in das Kollegium in Cluj, in dem römisch-katholischen Seminar aus Alba Iulia, in den griechisch-katholischen Seminaren aus Blaj, in dem römisch-katholischen Seminar aus Timișoara und in dem römisch-katholischen Seminar aus Oradea (also in allen katholischen Lehrinstitutionen für die mittlere und höhere Stufe die es in der Gegend zwischen 1700-1760 gab) – betrifft zeigt, war die erste Hälfte des 18. Jahrhunderts eine entscheidende Periode in der Bildung der rumänischen intellektuellen Elite, eine soziale Kategorie die einige Jahrzehnten später lebensfähige, spektakuläre und reife nationale Projekte gestaltete und verbreitete.

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învățământ slab organizat, bazat pe tradițiile secolelor anterioare. Prioritățile fiind altele, Curtea nu a reușit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educațional. Chiar și instituțiile de învățământ înființate la începutul secolului, în condițiile ofensivei catolice, au preluat sistemul de organizare existent dinainte și au folosit programe gata înrădăcinate și maturizate în evul mediu¹. Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinelor călugărești s-a înscris printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii².

¹ Tonk Sándor, *Cadrul formativ al intelectualității române din Transilvania*, (lucrare în manuscris), p. 1.

² Despre instrumentalizarea ordinelor călugărești de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, 1924, p. 198.

Cei mai utilizați, nu numai în domeniul școlar, au fost iezuiții. Alungați și rechemati de mai multe ori de către autoritățile transilvănene³, membrii faimosului ordin întemeiat de Ignățiu de Loyola cunoșteau în amănunțime zona, reluându-și activitatea în școlile pe care înainte fuseseră constrânși să le părăsească și punând bazele a numeroase instituții de învățământ noi. Cu sprijinul consistent al Vienei, beneficiind de un cadru juridic și politic convenabil, ei controlează la începutul secolului al XVIII-lea principalele focare de educație catolică din Ungaria și Transilvania: facultățile de la Târnăvia și Cașovia sau colegiile de la Buda, Cluj și Győr, deținând, pe lângă acestea, în 1716, tot în Ungaria și Ardeal, 28 de gimnazii și 6 convicte. Extinderea a fost atât de spectaculoasă, încât în 1773, în momentul desființării ordinului, iezuiții erau în posesia a 41 de gimnazii, 7 convicte și 12 seminare teologice, fără a lua în considerare facultățile și academiile⁴.

Marele merit al lor a fost acela de a fi asigurat o pregătire uniformă, de tip umanist, în toate școlile subordonate, indiferent de spațiul geografic în care se situau ele. Programul lor de învățământ, urmat și de alte ordine călugărești, cu mici modificări, era cea mai solidă și mai bine încheată dintre toate programele catolice de studii. *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*, pe scurt *Ratio Studiorum*, conținând 28 de capitole, redactat în 1586 de către o comisie condusă de Claudiu Aquaviva, reconfirmat și reeditat în 1591 și 1599, s-a menținut aproape trei secole, fără a suferi schimbări esențiale⁵. Documentul stabilea categoriile de gimnazii sau de școli superioare, tematicile de curs sau de examen, principiile de organizare a activității educaționale și orarul de învățământ, în forme foarte riguroase și durabile. De-abia în anul 1735 iezuitul Molindes restructurează în mică măsură programul, prin actul *Instructio privata seu Typus cursus annui*, în care, fără a se realiza desprinderea de educația umanistă, se prevedea intensificarea studiului istoriei, o materie până atunci neglijată. Aprobând cele câteva transformări minore în același an, Carol al VI-lea, în patentă sa *Über die Ordnung und Einrichtung der Schulen*, introduce și clauza ca profesorii din școlile iezuite să fie cunoscători ai limbii germane⁶.

Istoriografia consacrată învățământului de veac XVIII a criticat și continuă să critice intens metodele iezuite de predare. Ele au ordonat însă un domeniu deseori neglijat și, chiar dacă deveniseră ineficiente într-o societate a epocii cu o altă dinamică economică, socială, politică și culturală, își vor lăsa amprenta asupra viitoarelor reforme școlare⁷. Iezuiții au investit enorm în educație, au stimulat atât cultura nobiliară, cât și accesul la educație al categoriilor sărace, iar pentru a-și extinde activitatea formativă în afara strictului program de studiu, au înființat, încă din 1584, cunoscutele congregații ale Sfintei Maria, extinse în toate școlile, care reuneau membrii ordinului, profesori și elevi în comuniuni cu valențe moral-educative⁸. Ei și-au asigurat, astfel, o incontestabilă prioritate în raport cu celelalte ordine.

O parte consistentă a rețelei școlare din Transilvania ajunge treptat sub controlul piariștilor. Pe la 1600 Iosif Calasanti pusese bazele unei congregații ridicate de papalitate, în 1625, la rang de ordin. Comunitatea călugărilor piariști fusese apoi retrogradată, devenind congregație în 1646, pentru ca, din 1669, papa să-i re acorde statutul de ordin⁹. Activitatea noului instrument al prozelitismului catolic se axa, cu preponderență, pe educarea elementelor paupere ale societății. Din acest motiv, deși foloseau ca programă tot *Ratio Studiorum* a iezuiților – la care se adaugă, din 1757, modificările lui Ioannes Coerver și, din 1766, *Norma Studiorum* –, spre deosebire de cei din urmă, piariștii vor întemeia, alături de gimnazii, numeroase școli elementare¹⁰. În Transilvania ei își constituie gimnaziile de la Bistrița, în 1717, Carei, în 1723, și Sighet, în 1730, pentru o scurtă perioadă activând, din 1741, și la Mediaș, iar în Banat ridică, în 1751, gimnaziul de la Sântana, mutat la Timișoara în 1788¹¹. În Ungaria, unde piariștii pătrunseseră deja din 1642, numărul de școli pe care le aveau sub control era sensibil mai

³ Șirul de expulzări și rechemări la care au fost supuși iezuiții, la Bándi Vazul, *A csiksomlyói róm. kath. Főgymnasium története*, în *Anuarul școlii din Șumuleu-Ciuc*, 1895-1896, p. 1-438.

⁴ Grünwald Béla, *A régi Magyarország 1711-1825*, Budapest, 1888, p. 336-337.

⁵ Boros Gábor, *A nagyszombati állami Főgymnasium története*, Szeben, 1896, passim, sau Boga Alajos, *A katolikus iskolázás múltja Erdélyben*, Kolozsvár, 1940, passim.

⁶ Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 1-438.

⁷ Sarmaság Géza, *A szatmári kir. Kath. Főgymnasium története*, Szatmár, 1896, passim.

⁸ Hets I. Aurelian, *A jezsuiták iskolai Magyarországon a 18. század közepén*, Pannonhalma, 1938, p. 11-13.

⁹ Ioan Józsa-Józsa, *Piariștii și românii până la 1918*, Aiud, 1940, p. 5-10.

¹⁰ György Lajos, *Öreg diák visszanéz*, Kolozsvár, 1926, p. 5-17.

¹¹ Despre înființarea gimnaziilor piariste, în *Anuarul Ordinului Piarist*, 1846, p. 37-38; 1847, p. 37-38; 1848, p. 37-38, și Nagy Márton, *A Kegyes Tanító Rendnek Statisztikája*, în *Statisztikai Közlemények*, Budapest, 3, caiet 1, 1862, p. 31-43.

mare¹². Din 1776, la mai puțin de trei ani de la desființarea ordinului iezuit, ei preiau puternica școală a Clujului, cu Seminarul, Convictul și toate bunurile ei.

Franciscanii au profitat mai puțin de pe urma conjuncturii politice de la sfârșitul veacului al XVII-lea, deși au fost printre puținele ordine care reușiseră să reziste în această zonă în perioada secolelor XVI-XVII, dezastruoase pentru catolicism. Ei s-au orientat înspre învățământul elementar și mănăstiresc, fiind acuzați, deseori, de către iezuiți că nu asigură o educație corespunzătoare. Cursurile lor, un fel de noviciat pentru teologie, au fost afectate de reglementările Mariei Tereza sau ale lui Iosif al II-lea. Au avut sub control un singur gimnaziu în Transilvania, cel de la Șumuleu-Ciuc, cu un număr relativ mare de elevi, unul în Banat, la Caransebeș, și unul în Partium, la Arad, mai multe școli elementare sau gramaticale și trei seminarii teologice, nu totdeauna recunoscute de către stat¹³.

Pătrunderea viguroasă a ordinelor catolice în rețeaua școlară transilvană a avut ca principal efect facilitarea accesului nivelurilor sociale inferioare la educație. Desigur, și protestanții sprijiniseră anterior studiile multor tineri săraci, acum însă, intențiile prozelitiste nu mai condiționează acceptul la cursuri de apartenență confesională. În Ungaria, conscripția din 1738-1739 pune în evidență preponderența categoriilor nenobiliare în populația școlară. Doar o treime a elevilor provenea din familii nobile, între un sfert și o cincime aparținea straturilor orășenești, iar restul era alimentat de păturile libere sau iobăgești. În general, acestea din urmă, datorită situației lor materiale, se mențin cu greutate până în clasele mari, deseori nu își finalizează pregătirea, dar sunt prezente masiv în gimnaziile catolice. Dintre cei 10.000 de tineri care pe la 1740 frecventează școlile catolice din Ungaria (o covârșitoare superioritate numerică în raport cu cei 2500 de elevi din instituțiile de învățământ reformate și cu cei 1000 de elevi de la școlile evanghelice), 28,5% își asigură întreținerea prin diferite fundații, procentul confirmând eforturile făcute pentru atragerea la studii a palierelor modeste¹⁴. Situația era asemănătoare și în Transilvania, chiar dacă proporțiile difereau într-o oarecare măsură.

Atât perioada prereformistă, cât și epoca schimbărilor de substanță au fost avantajoase pentru români. În prima parte a secolului ei se infiltrează în gimnazii prin catolicizare, ca și componenți ai nivelurilor sociale paupere, iar o bună parte a lor reușește și în timpul reformelor să-și prezerve dreptul de a accede în școlile medii, ca fracțiune a noii nobilimi stimulate de conjunctura politică.

Episcopia unită a Ardealului, sesizând marile avantaje oferite de proliferarea rețelei catolice de învățământ, a încercat să se înscrie în politica școlară promovată de imperiu. Devansând intențiile Curții, încă din 1728, sinodul desfășurat la Cluj-Mănăstur a hotărât ca greco-catolicii să aibă dreptul să-și înscrie copiii numai la școlile catolice¹⁵. În consecință, în gimnaziile religiei sprijinite de stat din Transilvania și din împrejurimile ei, aparținând diverselor ordine (cum ar fi cele de la Alba-Iulia, Odorhei, Târgu-Mureș, Canta, Șumuleu Ciuc, Dumbrăveni, Sibiu, Mediaș, Bistrița, Cluj, Oradea, Timișoara, Sântana, Arad, Caransebeș, Baia-Mare, Satu-Mare, Carei etc.), prezența românilor este în creștere. În schimb, în școlile medii luterane, reformate și unitariene de la Sibiu, Brașov, Sighișoara, Mediaș, Bistrița, Cincul Mare, Biertan, Aiud, Cluj, Târgu-Mureș, Odorhei, Turda, Rimetea, Dej, Baia-Mare, Orăștie, Salonta, Zalău, Satu-Mare, Diosig ș.a., frecvența românească se menține relativ sporadică, asemenea veacurilor anterioare¹⁶.

Gimnaziul catolic de la **Alba-Iulia**, cu o reprezentare românească relativ constantă, acoperea necesitățile școlare ale zonelor învecinate, având, din punctul de vedere al frecvenței etniei defavorizate, un caracter local. De altfel, în cetate, susținerea unui învățământ parțial în limba română avea o oarecare tradiție. Potrivit mărturisirilor cancelarului reformat Nicolae Bethlen¹⁷, încă de pe vremea când aici funcționase colegiul calvin, mutat ulterior la Aiud, profesorul Keresztúri Pál propusese introducerea, pe rând, a noi limbi de studiu (română, sârbă, polonă, turcă, germană și

¹² Biró Vencel, *Kolozsvár és a piaristák*, în *Kolozsvári Szemle*, Kolozsvár, 2, nr. 1, 1943, p. 27-37.

¹³ Boros Fortunát, *Az erdélyi ferencrendiek*, Kolozsvár, 1927, p. 93-240.

¹⁴ Ambrus-Fallenbuchl Zoltán, *Magyarország középfokú oktatási viszonyai a XVIII. században*, în *Történeti Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1965-1966, p. 175-239; Kosáry Domokos, *Les réformes scolaires de l'absolutisme éclairé en Hongrie entre 1765 et 1790*, Budapest, 1980, (extras), p. 3-27.

¹⁵ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza și a împăraților Iosif al II-lea și Leopold al II-lea*, Oradea, 1994, p. 24-25.

¹⁶ Despre principalele gimnazii transilvane în secolul al XVIII-lea, Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, 1966, capitolul "Învățământ mediu. Gimnazii".

¹⁷ Din cunoscuta sa lucrare, *Moribunda Transylvaniae*.

franceză), începând cu limba română¹⁸. Se pare că experimentul său a dat rezultate strălucite, Bethlen recunoscând că a învățat, într-o singură zi, nu mai puțin de 600 de cuvinte românești. Având în vedere ponderea mare a populației românești în comitat, e posibil ca și iezuiții să fi preluat, în clasele inferioare, obiceiul reformatilor și să fi tolerat utilizarea limbii române, ca limbă suplimentară de predare.

Ca și în cazul majorității școlilor din Transilvania, matricolele școlare nu s-au păstrat decât pentru ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, așa încât nu ne putem forma o imagine clară a prezenței românilor în școală în primele decenii de după unirea religioasă.

Aproape în întreg secolul al XVIII-lea, cu excepția a câțiva ani în care Iosif al II-lea a desființat fundațiile religioase, convictele și seminarele diecezane, pe lângă gimnaziul de cinci, iar mai apoi de șase ani, a funcționat Seminarul episcopal romano-catolic. El a intrat în atenția Episcopiei unite de la bun început, Atanasie Anghel cerând, încă din 1703, ca în cetate să se întemeieze o școală pentru greco-catolici, cu acces la cursurile teologice ținute de cei de rit latin. Pentru că planul a eșuat, sinodul bisericii unite din 1728 a revenit cu noua propunere ca alături de Seminarul romano-catolic din Alba-Iulia să se deschidă și unul greco-catolic¹⁹. Nici această idee nu a fost acceptată, dar accesul românilor la studii nu s-a interzis. Oricum, chiar dacă nu putem reconstitui o situație detaliată, deținem unele mărturii potrivit cărora, în 1718, erau mulți tineri uniți în oraș la pregătire teologică, realitate susținută și de afirmațiile părintelui iezuit Régai, în 1733²⁰.

Păstrând criteriul succesiunii alfabetic, următorul gimnaziu de analizat ar fi gimnaziul catolic de la **Arad**, unde există foarte puține date despre categoria absolvenților de învățământ mediu. În condițiile în care egalitarismul etnic rămăsese un ideal greu de atins, românii nu au fost prezenți la studii pe măsura ponderii pe care o aveau în zonă, după cum ne relevă matricolele mai târzii care s-au păstrat, dar din alte surse arhivistice putem deduce că instruirea lor nu s-a neglijat cu desăvârșire.

Gimnaziul catolic de la **Baia-Mare** făcea parte, de asemenea, dintre instituțiile de învățământ mediu frecventate de tineretul român încă din primele decenii ale unirii religioase²¹. Școala, utilizată de elevi de naționalitate maghiară, română, germană, slovacă, armeană și ruteană, avea și ea, ca multe altele, un caracter local, reunind la studii, printre alții, pe tinerii români din părțile nordice. Pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, despre aceștia din urmă știm doar că, în 1731, conform tradiției ordinului, profesorii iezuiți au pus în scenă un spectacol teatral jucat de 35 de elevi, printre care se aflau și patru români: Ladislau Saul, Martin Glonț, Ignățiu Pop și Simion Chifor²².

O altă instituție de învățământ prestigioasă era gimnaziul catolic condus de piariști de la **Bistrița**²³, cu atât mai importantă pentru români cu cât era situat într-o zonă cu o consistentă populație de această etnie. Inițial, instituția piaristă nu a fost la fel de frecventată ca și alte școli de pe teritoriul provinciei, dar, treptat, populația școlară a crescut. Majoritatea tinerilor aflați la studii aici proveneau din districtul Bistrița și din comitatele apropiate, deci gimnaziul avea, din punctul de vedere al cercetării noastre, un caracter local. Desigur, existau și români veniți mai de departe, din alte părți ale provinciei, și chiar un craiovean, Ioannes Feti, ajuns aici pe la 1740²⁴, dar, cu precădere, ei au venit din ținuturi învecinate, de pe Valea Someșului sau din zonele nordice²⁵. Între 1757-1770 aici au învățat 17 elevi numai din orașul Bistrița proveniți, probabil, din cele aproximativ 180 de familii românești care locuiau în suburbiile cetății²⁶. Erau prezenți în școală tineri din familii marcante, greco-catolici sau

¹⁸ Szabó T. Attila, *A román nyelv tanítása a gyulafehérvári Kollégiumban a XVII. század közepén*, în *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár, serie nouă, 2, nr. 1-12, 1931, p. 90.

¹⁹ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792*, Budapest, 1946, p. 56.

²⁰ *Ibidem*, nota 5.

²¹ Cf. Berényi Gedő, *Nagybányai róm. kath. Gymnasium rövid története*, în *Anuarul școlii catolice din Baia-Mare*, 1878, passim; Morvay Győző, *A közepoktatás története Nagybanán*, Nagybanya, 1896, passim; Székely Árpád, *A nagybányai róm. kath., ev. ref. és ág. ev. elemi iskolák története*, Nagybanya, 1907, passim; Bodnár György, *Közülatatásügy*, în vol. *Szatmár Vármegye*, Budapest, f. a., p. 348-349; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 171-174; *Monografia municipiului Baia-Mare*, vol. I, Baia-Mare, 1972, p. 461-479; *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Maramureș*, Baia-Mare, 1974, p. 236; Blaga Mihoc, *Unele aspecte privind prezența elevilor români și studiul limbii române în gimnaziul din Baia-Mare (1798-1891)*, în *Crista*, Oradea, 8, 1978, p. 555-556; Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, 1980, p. 478.

²² I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 59.

²³ Cf. Virgil Șotropa, *Români la gimnaziul latino-catolic din Bistrița 1729-1779*, în *Transilvania*, Sibiu, 32, nr. 1, 1901, p. 3-17; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 16-20; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 168-169.

²⁴ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc între 1800-1867*, București, 1971, p. 195.

²⁵ *Monografia municipiului Baia-Mare*, vol. I, p. 461.

²⁶ Pompei Boca, *Învățământul românesc din județul Bistrița-Năsăud la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în *Arhiva*

ortodocși, reprezentarea românească fiind apreciabilă, așa cum ne relevă registrele păstrate pe perioada 1729-1779²⁷. Analizând aceste documente, istoricul Tonk Sándor demonstrează că în perioada menționată s-au înscris la această școală 266 de tineri români, într-un ritm de 5-6 studioși pe an, între 1729-1754, iar între 1755-1779, de 18 elevi pe an. Dintre aceștia, 102 erau de origine nobiliară, 68 erau libertini și 64 ignobili²⁸. Chiar și în condițiile unei maxime acribii a cercetărilor, o doză de aproximație se menține, pentru că deseori numele din registre sunt trecute stâlcit, localitatea de origine și confesiunea aceluiași elev variază de la un an la altul, în funcție de atenția persoanei care întocmește matricolele, iar categoriile sociale de proveniență sunt foarte largi și mereu altele (*spectabilis, prae nobilis, nobilis, miles, militans, libertinus, inquilinus, civis, plebeus, subditus, sacerdotes, valachus* etc.)²⁹. Există deci, și în această zonă, o pătură înstărită românească, destul de puternică și cu aspirații superioare generațiilor de dinainte de unirea religioasă.

Cea mai importantă instituție de învățământ pentru românii transilvăneni a fost, în secolul al XVIII-lea și în perioada următoare, școala de la **Blaj**, unica școală medie, uneori cu valențe de școală superioară, a românilor din Ardeal³⁰. Aici dinamica frecvenței școlare este greu de deslușit, datorită faptului că multe registre au fost distruse în timpul luptelor din anii 1848/1849. Informațiile păstrate au fost analizate în detaliu de mai mulți istorici. Astfel, pentru aproximativ primul deceniu de funcționare a complexului educațional, se știe că în anul școlar inaugural, respectiv 1754/1755, în ciclul elementar de studiu se aflau 79 de elevi, în ciclul gimnazial, între anii 1755-1763, numărul tinerilor a oscilat între cifrele 30 și 162, iar în ciclul seminarial, între anii 1754-1768, se aflau anual între 19-25 de candidați la preotie în Seminarul Sfânta Treime și între 12-40 de viitori clerici în Seminarul Bunavestire³¹.

Pot fi făcute unele estimări privind numărul total al elevilor Blajului, în diferite perioade ale secolului al XVIII-lea. Astfel, deși complexul școlar a debutat cu 178 de elevi, se pare că, în deceniul al șaptelea, fluctuația școlară ar fi avut o medie de 300 de elevi anual, în primul an al acestui interval (1760/61) fiind înregistrați chiar 500 de elevi³². Pentru perioadele anterioare, cifra este mai mică, prin

Someșană, Năsăud, 31, 1976-1977, p. 129.

²⁷ Virgil Șotropa, *op. cit.*, *loc. cit.* Manuscrisul din care a publicat datele poartă titlul *Liber Studiosorum Scholas Pias Bistriciensis ab anno 1729 frequentantium sed primo anno -1774 quemadmodum exquiri poterant inscriptorum die 10 Noembris Praefecto Scholarum pro hoc anno P. Emerico a So. Bapt.*

²⁸ Tonk Sándor, *op. cit.*, p. 60.

²⁹ Virgil Șotropa, *op. cit.*, *loc. cit.*

³⁰ Despre ea, la I. Antonelli, *Breviaru istoricu al școalelor din Blaj*, Blaj, 1877; Nicolae Brânzeu, *Școalele din Blaj*, Sibiu, 1898; I. Rațiu, *Blajul*, Brașov, 1911; Zenovie Păclișanu, *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj*, în *Revista Arhivelor*, București, 2, nr. 4, 1926; Idem, *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj*, București, 1930; Al. Lupeanu-Melin, *Sufletul Blajului*, Blaj, 1931; G. Bogdan-Duică, *Școalele din Blaj*, în *Revista Fundațiilor Regale*, București, 1934; Al. Lupeanu-Melin, *Evocări din viața Blajului*, Blaj, 1937; N. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940; Idem, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944; Coriolan Suciu, *Arhiereii Blajului, citori de școli naționale*, Blaj, 1944; Gh. Biriș, *Aspecte din viața Blajului*, Blaj, 1942; Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 117-197; Idem, *Istoria învățământului românesc între 1800-1867*, p. 20-28; I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790-1848)*, Budapest, 1959, p. 40; Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 79, 231-236; Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, *Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, II, București, p. 152-164; Ioan M. Bota, *Contribuții la istoria învățământului românesc în nord-vestul Transilvaniei*, în *Marmația*, Baia-Mare, 4, 1978, p. 92-106; Kosáry Domokos, *op. cit.*, p. 478-479; *Istoria învățământului din România*, vol. I, București, 1983, p. 284-285, 292-293, 361; Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 353-356; Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, 1987, passim. Informații prețioase despre populația școlară a Blajului și la I. Hossu, *Date statistice referitoare la Gimnaziul gr.-cat. din Blaj*, Blaj, 1882; Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, vol. I, Budapest, 1896, p. 701-738; Huszár Antal, *A magyarországi románok* (pentru uz confidențial), vol. I, Budapest, 1907, p. 297; Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsădene*, Năsăud, 1913, p. 1-3; Zenovie Păclișanu, *De unde se recrutau cei dintâi elevi ai școlilor din Blaj*, în *Cultura Creștină*, Blaj, 9, 1920; Francisc Páll, *Știri noi despre primii studenți trimiși de la Blaj la Roma, în Apulum*, Alba Iulia, 17, 1979, p. 469-476; Iacob Mârza, *Școlile superioare de la Blaj și rolul lor în procesul de formare al intelectualității românești din Transilvania (de la momentul Supplexului până în ajunul revoluției de la 1848)*, Teză de doctorat (în manuscris), Cluj, 1985, passim; Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 57-65 etc.

³¹ Cifre obținute după cumularea, compararea și analiza critică a datelor extrase din sursele prezentate în nota anterioară.

³² Nicolae Albu susține că, între 1755-1800, numărul de elevi nu ar fi scăzut sub 300 anual (vezi Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, p. 173-197), idee preluată de mulți autori, iar informațiile despre cei 500 de elevi din 1760/1761 provin dintr-o scrisoare a lui Retteggi György (apud Jancsó Benedek, *op. cit.*, vol. I, p. 701). Pornind de la ele, Nicolae Iorga deduce chiar un coeficient anual de 500 de elevi, pentru aceeași perioadă, 1755-1800. După Albu, momentul de vârf al frecvenței ar fi fost anul 1772.

însurarea elevilor pe trei ani neconsecutivi – 1755, 1757 și 1763 – obținându-se doar un total de 429 de elevi³³.

Nu este încă pe deplin lămurită problema suportului material de care beneficiau studioșii. Deși, inițial, fundația regală a fost constituită pentru 11 călugări bazilitani, 20 de alumni în Seminar și trei alumni la Roma, numărul celor ce au beneficiat de sprijin din acest fond a variat. Conform unui raport al lui Nicolae Ludași din 1762, se susțineau din fundația regală un total de 30 de clerici și alumni, în loc de 34 cât prevedeau actele fundaționale. În 1765, un nou raport al lui Ludași enumera iarăși persoanele ajutate material rezultând un total de 35 de clerici și alumni³⁴.

La Roma, Viena, Târnavia, Trencin, Pozsony, Agria, Pesta, Lvov etc. se mai pleca și pe baza fundațiilor episcopale constituite la Blaj, ale căror evidențe nu sunt încă publicate în totalitate. Cu precădere, Petru Pavel Aaron, Grigore Maior și Ioan Bob au desfășurat o intensă activitate de extindere a stipendiilor fundaționale.

Oricare ar fi numărul exact al elevilor Blajului, se poate afirma, cu certitudine, faptul că școala nu numai că nu reușea să acopere necesarul de intelectuali ai societății românești din Transilvania, dar nu acoperea nici măcar nevoile Bisericii greco-catolice.

Originea socială a elevilor este de mare diversitate, dar cele mai multe dintre categoriile sociale care apar în matricole sunt de proveniență rurală: mică nobilime sătească, preoți, cantori, dascăli, juzi, țărani liberi și, în mai mică măsură, învățători, coloni, taxaliști, morari, paznici, orășeni, mici negustori, militari, funcționari, plebei sau iobagi. În 1755, dintre cei 70-74 de elevi, în cazul a 59 există date despre proveniența socială: 18 sunt înregistrați ca *nobiles* (armaliști, preoți), 12 ca liberi (orășeni, plebei, preoți), 5 ca *praenobiles* (*saeculares*), 10 ca *libertini* (plebei, preoți), 7 ca *subditi* (plebei, preoți), 5 ca *ingenui* (preoți), unul ca *plebeji* și unul ca *popae*³⁵.

Dacă la început, în primele decenii de după 1754, școala a avut o arie de acoperire geografică mai restrânsă, treptat ea va include în sfera-i de influență spații mai ample, fără a dobândi însă, decât spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, un caracter național. Emulația spirituală a școlilor Blajului depășea însă cu mult teritoriul de recrutare al elevilor³⁶.

Despre personalul mănăstirii bazilitane angrenat, în mare parte, în activitățile administrative și didactice, se poate spune că rar s-a întâmplat ca numărul călugărilor să se ridice la 11, așa cum prevedeau actele fundaționale. Din cauza problemelor materiale și a interferențelor de autoritate, ei s-au aflat, deseori, în conflict cu episcopii, sfârșind prin a fi marginalizați.

În general, fundațiile Blajului – constituite din veniturile domeniilor Blaj și Cut, din testamentele episcopale și din minore contribuții individuale – asigurau stipendii puține și modeste, chiar dacă, pe alocuri, ele erau completate din Fondul catolic, apoi din cel de studii, din donații imperiale sau din alte fundații romano-catolice. Cu deosebire Petru Pavel Aaron, Grigore Maior și Ioan Bob au făcut eforturi mari pentru a susține pregătirea tinerilor greco-catolici în provincie sau în afara ei. Petru Pavel Aaron a reușit să ridice la opt numărul bursierilor de la Colegiul De Propaganda Fide și, mai târziu, s-au obținut stipendii suplimentare pentru Viena, Târnavia, Trencin, Pozsony, Agria, Lvov, Pesta sau pentru gimnaziile catolice ardelene. Nu au lipsit nici încercările de a deturna părți din fundațiile confesionale de la destinația lor inițială. Spre exemplu, Petru Pavel Aaron a dorit să renunțe la unul dintre alumnii de la Roma, pentru a-i putea întreține pe cei 24 de alumni de la Seminarul Bănăstire, dar, în cele din urmă, a soluționat criza folosind resursele proprii.

În ceea ce privește profesorii, majoritatea absolviseră cursurile gimnaziale sau seminariale ale unor școli din Transilvania, ori se întorseseră de la Roma, Viena, Târnavia, Lvov, Agria, Buda, Pesta, Pozsony și chiar Kiev³⁷, iar activitatea lor a contribuit decisiv la reorientarea elitelor spirituale românești dinspre sfera îngustă a ambițiilor sociale, înspre solidaritatea și aspirațiile naționale.

În cetatea **Brașov** a funcționat, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, și o școală iezuită, atrăgând fiii negustorilor veniți din Armenia, Grecia, Tracia, Bulgaria sau Muntenia. După unele mărturii, iezuiții au reușit să câștige încrederea multor ortodocși, ce nu s-au dat în lături să le frecventeze capelele. Alături de greci și de români, erau primiți la pregătire evrei, turci și

³³ Calculul aparține lui Zenovie Păclișanu (apud Iacob Mârza, *Școală și națiune*, p. 176).

³⁴ Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, Fond manuscrise latine, ms. 281 – *Protocolul Episcopiei Blajului 1764-1772*.

³⁵ Iacob Mârza, *op. cit.*, p. 168.

³⁶ Tonk Sándor, *op. cit.*, p. 42.

³⁷ Iacob Mârza, *op. cit.*, passim.

chiar maghiari unitarieni. Inițial, reședința ordinului din Brașov s-a bucurat de simpatia lui Brâncoveanu, domnitorul dăruind călugărilor, într-o anume ocazie, 16 butoaie cu vin, însă, după momentul unirii religioase, fiii boierilor munteni s-au reorientat înspre școala luterană din oraș³⁸. În mijlocul unei populații ostile catolicismului, instituția de învățământ iezuită nu a reușit să se ridice, în secolul al XVIII-lea, la nivel de școală medie. Un adevărat gimnaziu catolic va lua ființă la Brașov de-abia în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Școala de la **Caransebeș**, despre care informațiile lipsesc în cea mai mare parte, continua tradiția unui învățământ catolic organizat de timpuriu în regiune³⁹. Ea nu a reușit să devină comparabilă cu celelalte instituții de învățământ din zonă și, în cele din urmă, în 1787, în consecința reformelor școlare vizând redistribuirea cheltuielilor, a fost dizolvată. Din nefericire, nu s-au păstrat date despre dimensiunile și structura etnică a populației școlare, dar, în epocă, ea a fost denumită frecvent “școală latină” și, mai rar, gimnaziu inferior, argument ce permite deducerea unui număr mic de elevi⁴⁰.

Școala de la **Carei** a făcut parte dintre instituțiile de învățământ mediu înființate pe parcursul secolului al XVIII-lea, dar a recuperat repede handicapul generat de lipsa tradiției⁴¹. Pentru anii în care registrele matricole au permis întocmirea unor statistici pe etnii și confesiuni, structura populației școlare ne relevă următoarea componență românească: 1750/1751 – 7,3% elevi români; 1751/1752 – 11,4%; 1752/1753 – 10,6%; 1753/1754 – 10,5%; 1754/1755 – 15,1%; 1755/1756 – 3,3%; 1756/1757 – 5,3%; 1757/1758 – 6,3%; 1758/1759 – 3,3% și 1759/1760 – 9,9%⁴². În medie, în deceniul al șaselea, s-au înscris nouă tineri români anual, iar proporția celor de această etnie, în totalul elevilor înregistrați în intervalul 1750-1759, a fost de 8,4%. Considerăm însă că, asemenea situațiilor din alte instituții formative, nici aici mulți studioși români nu au putut fi luați în calcul, datorită numelor maghiarizate.

Școala avea un caracter local, concentrând copii din zonă, majoritatea elevilor din clasele inferioare provenind din familii de țărani de pe domeniile contelui Károlyi sau din familii orășenești. Tinerii români erau, în bună parte, din comitatele Sătmăr, Maramureș și Bihor, în timp ce maghiarii veneau și din Szabolcs, Bereg și Ugocsa, iar rutenii chiar din Ung sau Zemplén.

Pentru deceniul al șaptelea lipsesc datele despre naționalitatea studioșilor, în schimb se păstrează informațiile despre confesiunea lor. Potrivit acestora, se observă că numărul greco-catolicilor se apropie de cel al romano-catolicilor (în 1760, 84 de uniți la 92 de romano-catolici), dar greco-catolicii erau, cu deosebire, ruteni, ei asigurându-și, alături de maghiari, superioritatea cantitativă în rândul populației școlare, după cum reiese și din tabel. În 1763 existau 63 de elevi uniți în școală, iar în 1766 125 de elevi uniți, de această confesiune aparținând, în perioada 1760-1769, între 28,2% și 48,4% din totalul celor care frecventau cursurile⁴³. Având în vedere argumentele expuse mai sus, considerăm că se impune, în istoriografia învățământului, reconsiderarea importanței școlii din această localitate, ai cărei absolvenți au dat consistență elitelor românești de veac XVIII.

Dintre instituțiile catolice de învățământ din Transilvania, prin importanța sa, s-a afirmat în mod deosebit Liceul (Colegiul) iezuiților, iar mai târziu al piariștilor din **Cluj**. Din păcate, matricola întocmită de iezuiți a pierit⁴⁴, dar – pe baza cercetărilor efectuate de specialiști – s-a evidențiat că rolul

³⁸ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus ...*, p. 55-56.

³⁹ Încă din secolul al XV-lea, călugării catolici înființaseră o școală mănăstirească în Caransebeș, iar despre locul în care a fost ea ridicată există informații din anul 1566. Vezi I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 73.

⁴⁰ P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1957, p. 91; *Sächsisch-schwäbische Chronik*, Bukarest, 1976, p. 90.

⁴¹ Cf. Koczányi Ferenc, *A nagy-károlyi kath. Algymnasium történeti vázlat*, în *Anuarul școlii catolice din Carei*, 1854-1855, passim; Magyarász Imre, *Nagy-károlyi r. Kath. Gymnasium rövid története*, în *Anuarul școlii catolice din Carei*, 1876-1877; Hám József, *A nagykárolyi róm. Kath. Főgimnázium története 1727-1895*, în *Anuarul școlii catolice din Carei*, 1895-1896; Czirbusz Géza, *A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló nagy-károlyi róm. kath. Főgimnázium története 1727-1895*, Nagy-Károly, 1896, passim; Bodnár György, *op. cit.*, p. 344-345; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 178-182; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 21-27.

⁴² După informațiile oferite de Hám József, *op. cit.*, passim.

⁴³ Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 355.

⁴⁴ În fapt, evidențele pentru cea mai mare parte a veacului al XVIII-lea erau cumulate în două registre, unul cu numele rectorilor, cancelarilor, profesorilor și elevilor existenți în școală în perioada 1703-1772 și altul cu numele tinerilor din Convictul nobiliar, intitulat *Liber continens nomina et historias Convictorum Claudiopoli – anno 1703*. Ele au ajuns în fondul familial Thóroczkay și apoi în arhivele budapestane, fiind distruse, odată cu clădirea care le adăpostea, în timpul revoluției ungare din anul 1956. Parțial, ele au fost valorificate de câțiva istorici maghiari, dar informațiile extrase din

pe care l-a jucat această școală în formarea elitelor românești în secolul al XVIII-lea s-a dovedit, neîndoiește, fundamental. Încă din 1925, George Bogdan-Duică scria: "... Liceul piariștilor era plin de români ... Ar fi timpul ca cineva să publice lista tuturor românilor care au învățat la acest liceu binefăcător nației noastre"⁴⁵. Pentru secolul al XVIII-lea, informațiile sunt foarte lacunare, deoarece matricolele s-au păstrat doar pe o perioadă de 5 ani, neconsecutivi, începând cu anul 1794. După cum s-a specificat și în nota numărul 44, evidențele pentru cea mai mare parte a veacului al XVIII-lea au fost distruse, odată cu clădirea care le adăpostea, în timpul revoluției ungare din anul 1956. Totuși, avem unele date și pentru perioada anterioară anului 1794, în școală primul elev român cunoscut apărând în 1719 și știut fiind faptul că, până în 1776, au învățat deja la acest liceu cel puțin 30 de români, în special nobili, atât greco-catolici, cât și ortodocși. Ulterior, unii dintre ei vor rămâne în reședința ordinului iezuit, iar alții vor accede la funcții importante în administrația Transilvaniei sau în ierarhia Bisericii greco-catolice⁴⁶.

Se pare că încă din timpul lui Andrei Horváth, rector la Cluj din 1691, s-a mărit spectaculos numărul elevilor români, școala înscriindu-se astfel în strategia politică de pregătire a momentului unirii religioase. Istoricul Imre Tóth-Zoltán, care apucase să parcurgă matricolele studioșilor înainte de distrugerea lor în 1956, a semnalat prezența la cursurile școlii catolice clujene a următoarelor personalități românești sau de origine română: Ioan Patachi (viitor episcop unit), Petru Dobra (ajuns în funcția de director fiscal al provinciei), Andrei Boer de Coveșd (registrator și exactor al Cancelariei ardelene, candidat la poziția de comite al Hunedoarei), Iosif Boer (exactor fiscal, membru al Dietei), Martin Pop (funcționar al Cancelariei, agent vienez, candidat la postul de consilier gubernial), Inochentie Micu (episcop unit), Francisc Boer (membru al Dietei), Petru Sebessi, Ștefan Boer (secretar gubernial), Gabriel Simon, Petru Pavel Aaron (episcop unit), David Șincai, Alexandru Bényei, Gheorghe Timandi (vicar), Teodor Meheși (tatăl lui Iosif Meheși), Atanasie Rednic (episcop unit), Ladislau Dobra (membru al ordinului iezuit, profesor de dogmatică), Iosif Cotore (fratele lui Gheronte Cotore), Gheronte Cotore (prelat), Grigore Maior (episcop unit), Daniel Mardsinai (funcționar episcopal, din aceeași familie cu Lazzarini), Petru Tohati, Petru Dăianu, Ioan Aaron (nepotul lui Petru Pavel Aaron), Gabriel Szilvási (absolvent de teologie la Târnăvia), Silvestru Caliani, Meletie Neagoe, Filotei László (profesori la Blaj), Dimitrie Căian, Ioan Săcădate (translator gubernial, ofițer în regimentul al II-lea de graniță), Ioan Bob (episcop unit), Ioan Neagoe (agent greco-catolic vienez), Daniel Lazzarini (cunoscutul reformator al școlilor ortodoxe bănățene), Petru Maior (protopop), Iosif Meheși (funcționar ai Cancelariei Aulice), Petru Meheși (ofițer al regimentului al II-lea de graniță, fratele lui Iosif), Teodor Meheși (registrator, fratele lui Iosif), Ladislau Meheși (cancelist gubernial, fratele lui Iosif), Ștefan Koszta (cancelist, secretar, apoi consilier gubernial), Ioan Șincai (ofițer în regimentul al II-lea de graniță, fratele lui Gheorghe Șincai), Gheorghe Șincai (director școlar), Aron Pop (cancelist gubernial), Iosif Molnar (fiul lui Molnar-Piuaru), Vasile Coloji, Vasile Moga, Ioan Lemeni, Gheorghe Lazăr etc.⁴⁷. Printre membrii ordinului iezuit de la Cluj, alături de Ladislau Dobra, mai existau și alții de origine română sau care vedeau preocupări pentru istoria și cultura românilor ca, spre exemplu, Andrei Ilia, Ștefan Dörner, Ștefan More, Antoniu Musca, Nicolae Musca, Ștefan Duma, Mihail Leștian, Francisc Szúnyogh etc.⁴⁸ Tot pentru perioada pentru care nu avem date în registrele matricole, putem folosi informațiile cuprinse într-un registru al tinerilor candidați la examenele de bacalaureat și doctorat ale Colegiului. Desigur, acesta oferă argumente privind prezența românească doar la nivelul superior al studiilor, scoțând în evidență numai categoria celor care se pregătesc pentru o carieră deosebită. Potrivit acestui registru, putem depista, între anii 1725-1752, un total de 10 bacalaureați și 8 magiștri români, dintre care 15 sunt nobili. Ei reprezintă o oarecare bază a evoluției sociale românești, mai ales dacă avem în vedere faptul că statistica se referă la prima jumătate a secolului⁴⁹.

lucrările lor nu permit reconstituirea structurii etnice și religioase a populației școlare. Vezi Biró Vencel, *A kolozsvári jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században*, în *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár, 1945, nr. 1-2, p. 5.

⁴⁵ În lucrarea sa *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 12/146, nota 1.

⁴⁶ Vezi I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, passim; Idem, *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom...*, passim.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Cf. Erdélyi Károly, *A kolozsvári r. kath. Főgymnasium története 1579-1898*, Kolozsvár, 1898, p. 65-75; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 154-156; I. M. Mălinaș, *op. cit.*, p. 162-164.

⁴⁹ Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, Fond manuscrise catolice, registrul nr. 49/a-b, passim.

Considerăm că, având în vedere carierele ulterioare ale celor care au studiat la Cluj în veacul al XVIII-lea, ar fi inutil orice comentariu despre rolul jucat de această instituție de învățământ în consolidarea elitelor românești.

Gimnaziul din **Mediaș** a avut o existență efemeră, limitată la câteva decenii ale veacului al XVIII-lea⁵⁰. Chiar dacă matricolele s-au pierdut și structura etnică a comunității elevilor care au frecventat școala nu se mai poate reconstitui, este de presupus că s-a dat dovadă de aceeași deschidere ca și în cazul gimnaziului de la Bistrița, unde situația este mai bine cunoscută, cu atât mai mult cu cât cele două școli erau aproximativ egale ca mărime și au funcționat în condiții asemănătoare până la unificarea lor. Un argument care ar susține ipoteza expusă este acela că ordinul a arătat înțelegere față de problemele românilor greco-catolici, însuși Inochentie Micu, aflat în exil, folosindu-se de serviciul călugărilor piariști pentru a menține legătura cu clerul unit din provincie⁵¹. După mutarea gimnaziului la Bistrița, mai multe familii catolice din Mediaș și din împrejurimi au solicitat retransferarea claselor medii, semn că activitatea pedagogică desfășurată de piariști în zonă a fost, totuși, eficientă.

Iezuiții din **Odorhei** - care și-au restaurat mai vechea instituție de învățământ, închisă de Gabriel Bethlen⁵² - în condițiile instaurării regimului habsburgic, au făcut mari eforturi pentru a atrage populația școlară dinspre Colegiul reformat înspre clasele lor. Primul registru matricol s-a deschis în 1689 și el reflectă fidel tulburările politice de la finele secolului al XVII-lea. Până în 1700 numărul anual de elevi a variat între 81 și 126, cu excepția anilor 1691 (58 de elevi) și 1692 (47 de elevi), scăderea datorându-se mișcării lui Emeric Thököly. La această școală, evidențele s-au prezervat mai bine, potrivit lor, în secolul al XVIII-lea, frecvența anuală situându-se între 37 de elevi (în 1708, în timpul războiului curuților) și 206 elevi (în 1759). Puțini erau anii în care numărul celor ce frecventau școala scădea sub 100, media anuală pe întregul secol apropiindu-se de 150. Dimensiunea maximă a comunității elevilor se înregistrează în 1743 - 228 de tineri, dar era o situație de excepție, din cauza epidemiei de ciumă, 36 de studenți clujeni de la filosofie transferându-se la Odorhei. În Convict s-au aflat între 20 și 80 de studenți anual, iar numărul de profesori a sporit de la 3, în 1689, la 4, în 1736, și la 5, în 1740, existând ani în care la catedre și-au desfășurat activitatea până la 8 cadre⁵³. Există o apreciable frecvență românească și în cazul gimnaziului catolic de la Odorhei. Primul român atestat în matricole este Nicolae Ciocan, din comitatul Alba, în anul școlar 1695/1696; în anul 1708 este din nou înregistrat un român la studii, pentru ca în 1730 să fie deja 7 români la gimnaziu, majoritatea greco-catolici din ținutul Făgărașului. Numărul lor crește în permanență, în 1754 fiind 9, în 1761, 10 și, în 1762, 23 de români în evidențele școlii. Pe perioada 1689-1764 frecvența românească, în continuă evoluție, înregistrează 51 de elevi, în majoritate înscriși după unirea religioasă, la un total de 4407 elevi, adică un procent de 1,15%⁵⁴.

În cazul unui alt gimnaziu învecinat, cel de la **Miercurea-Ciuc** - cu matricole existente din 1770, dar nepublicate încă⁵⁵ - nu s-a reușit, până la data actuală, configurarea structurii etnice a populației școlare. Datorită informațiilor sărace de care dispunem în legătură cu activitatea acestei școli, ea nu se va analiza aparte în prezentul studiu.

Cetatea **Oradea** se remarcă în veacul al XVII-lea prin calitatea deosebită a școlilor reformate din incinta ei. În mod firesc, după schimbarea regimului politic, iezuiții au încercat să repună prestigiul instituțiilor de învățământ orădene pe bazele lor catolice⁵⁶. Rigurozitatea iezuită se

⁵⁰ I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 35-38.

⁵¹ Bitay Árpád, Micu-Klein Ince, *Balázsfalvi püspök viszonya az erdélyi katolikus tényezőkhez*, în *Vasárnap*, Kolozsvár, 1924, p. 2.

⁵² Cf. Cziriél Antal, *A Gymnasium története*, în *Anuarul școlii catolice din Odorhei*, 1857-1858, p. 13-22; Daróczi János, *A székelyudvarhelyi r. kath. Főgymnasium története*, în *Anuarul școlii catolice din Odorhei*, 1895-1896, p. 10-64; Biró Lajos, *Visszapillantás a székelyudvarhelyi Baróti Szabó Dávid róm. kath. Gimnázium három és fél százados múltjára*, Székelyudvarhely, 1943, p. 3-64; Albert Dávid, *400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium*, Székelyudvarhely, 1993, p. 30-80.

⁵³ Cziriél Antal, *op. cit.*, p. 28-34, 43-44, 64; Daróczi János, *op. cit.*, p. 13-22.

⁵⁴ Albert Dávid, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁵ *Monografia Liceului din Miercurea-Ciuc 1668-1968*, Miercurea-Ciuc, 1968, passim.

⁵⁶ Cf. Kovács Márk, *A nagyvárad tanintézetek története és statisztikája*, în *Anuarul școlii catolice din Oradea*, 1851, passim; Krausz László, *A nagyvárad tanintézetek, különösen a Kath. Főgymnasiumra vonatkozó történelmi és statisztikai adatok*, în *Anuarul școlii catolice din Oradea*, 1864, 1865, 1866, 1867; Cseplő Péter, *A nagyvárad róm. Kath. Főgymnasium története*, Nagyvárad, 1894, p. 3-133; Bozóky Alajos, *A nagyvárad kir. Jogakadémiának vázlatos történelme alapításától az 1870/1871 tanév végéig*, Nagyvárad, 1872, p. 3-80; Idem, *A nagyvárad kir. Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889, p. 6-175; Sipos Orbán, *Bihar Vármegye közoktatás ügye*, în vol. *Bihar Vármegye és Nagyvárad*,

reflectă și în modalitatea de întocmire a evidențelor școlare, documente care acoperă aproape întreaga perioadă a secolului al XVIII-lea. Primele informații despre elevi datează din anul 1718, dar note despre misionarii iezuiți orădeni și despre profesori există deja din 1716.

Prin organizarea celei de a patra clase gramaticale, în 1723/1724, cu 49 de elevi, numărul studenților a crescut ajungând, în 1724/1725, la 180. În general, până la *Ratio Educationis*, au fost, în medie, 30-40 de tineri anual în clasele de umană, cam tot pe atât la gramatică și la sintaxă și în jur de 100 de adolescenți în celelalte două clase. În intervalul de timp în care școala s-a aflat sub tutela iezuiților, populația școlară a fluctuat între 70 și peste 300 de studenți anual. Cei mai puțini elevi s-au înregistrat în 1738/1739 – 100, în 1739/1740 – tot 100 (datorită epidemiei de holeră) și în 1742/1743 – 70 (din cauza epidemiei de ciumă), iar cifre record, de peste 300 de înscriși anual, s-au consemnat în anii 1754/1755, 1755/1756, 1763/1764 și 1764/1765. Au mai existat, însă, destui alți ani școlari în care frecventau clasele aproximativ 250-300 de elevi. În puternicul complex școlar catolic prezența românilor era, în mod firesc, mai mare decât în alte centre educaționale. Aici și-a împlinit o bună parte a carierei sale profesorul iezuit Ladislau Dobra, în anii de după 1744/1745 coordonator al claselor de gramatică și sintaxă, îndrumător a 40 de elevi, devenit, în 1766/1767, teolog al episcopului greco-catolic și, din 1768/1769, director al gimnaziului⁵⁷. Cam în aceeași perioadă, un alt iezuit de origine română, Simion Leșuț, a fost desemnat în fruntea Congregației Sfânta Maria⁵⁸. Din păcate, date statistice mai bune despre frecvența tinerilor români nu avem decât pentru ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea.

Având în vedere posibilitățile unei episcopii romano-catolice foarte bogate, cum era cea a Oradiei, Seminarul romano-catolic s-a constituit destul de târziu, în 1760, la inițiativa lui Patachich Adam⁵⁹. La scurtă vreme după întemeiere s-au alocat deja 1200 de florini pentru pregătirea preoților greco-catolici în cadrul acestei instituții⁶⁰. Și aici s-au pregătit mulți români, dar datele statistice nu ne relevă decât situația de la finele veacului al XVIII-lea.

Școala medie catolică din **Satu-Mare** a fost întemeiată de iezuiți în veacul al XVII-lea și, pentru a o popula, ordinul a ținut o complexă strategie de diminuare a prestigiului și influenței instituției de învățământ reformat din vecinătate⁶¹. După cum evidențiază matricolele mai târzii, în majoritate studenții provin din comitatele învecinate, instituția având, deci, un caracter regional, dar din frecvența de secol XVIII ne este cunoscută doar o singură cifră, și anume numărul total de elevi din anul 1766 (50 de elevi), fără amănunte despre religia sau etnia lor⁶². Să mai menționăm că printre profesorii iezuiți ai gimnaziului s-au numărat, în veacul al XVIII-lea, unii ce puteau fi români (Stancovici, Ciser, Leștean, Vlasici etc.)⁶³.

Întemeierea școlii catolice de la **Sântana** a fost posibilă datorită eforturilor puternicei familii Bibici⁶⁴, un clan care se ridicase prin negustorie, ajungând să acapareze mai multe funcții administrative de prim rang în Zarand și în Banat. Matricolele instituției de învățământ s-au deschis în 1754, deci la trei ani după înființare, și s-au prezervat în condiții bune⁶⁵. Ele sunt edificatoare pentru numărul anual al elevilor, dar nu oferă informații despre naționalitatea sau religia lor. În 1751, la inaugurare, au fost înregistrați 20 de tineri în cele trei clase gramaticale, iar în primii ani de funcționare, populația școlară a fluctuat în felul următor: 1753 – 10 elevi, 1754 – 39, 1755 – 23, 1756

Budapest, f.a., p. 396-409.

⁵⁷ Cseplő Péter, *op. cit.*, p. 58-89; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 186-188.

⁵⁸ Cseplő Péter, *op. cit.*, loc. cit.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 58 și urm.

⁶⁰ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus...*, p. 270.

⁶¹ *Vezi Adatok a szatmári kath. Gymnasium történetéhez*, în *Anuarul școlii catolice din Satu-Mare*, 2, 1853-1854, passim; *Szatmári Lyceum történetéből statisztikai jegyzetek*, în *Anuarul școlii catolice din Satu-Mare*, 3, 1854-1855, passim; Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmár-németi szabad királyi város egyházi és polgári története*, Szatmár, 1860, p. 60; Sarmaságh Géza, *op. cit.*, p. 3-198; Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania...*, p. 174-178; Bura László, *Szatmári diákok 1610-1852*, Szeged, p. 248-250.

⁶² Finácsy Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, vol. I, Budapest, 1899, p. 95.

⁶³ Sarmaságh Géza, *op. cit.*, p. 199 și urm.

⁶⁴ Cf. Himpfner Béla, *Az aradi királyi Főgymnasium története*, Arad, 1896, p. 10-11; Pfeiffer Antal, *A kegyes tanítórendiek temesvári Társházának és a Főgymnasiumnak története*, Temesvár, 1896, p. 3-31; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 78-83; *Sächsisch-schwäbische Chronik*, p. 90; *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, vol. I, Bukarest, 1979, p. 358-360.

⁶⁵ Pfeiffer Antal, *op. cit.*, loc. cit.

– 21, 1757 – 32, 1758 – 23, 1759 – 20, 1761 – 29, 1762 – 25, 1763 – 26 și 1764 – 45⁶⁶. Condiția pusă de văduva lui Iacob Bibici, atunci când a întemeiat Convictul, ca în el să fie găzduiți, cu prioritate, tineri din familii negustorești venite de la sud de Dunăre, i-a avantajat pe bulgari, sârbi și macedo-români⁶⁷. Din acest motiv, și printre conducătorii Convictului (*convictori*) s-au infiltrat persoane de altă etnie decât maghiară sau germană și cu o origine socială modestă: Ișecuț, Gudra, Vărzar, Săbăcin, Arsenie, Putnic etc.⁶⁸ Desigur, prioritare erau la primirea în instituție familiile Tomoian și Kacsamav, înrudite cu Margareta Tomoian, văduva lui Iacob Bibici. Între 1751-1788 printre membrii ordinului piarist din Sântana au pătruns mulți români, sârbi, macedo-români sau bulgari. Însuși Alexandru Tomoian, fratele Margaretei Bibici, a devenit piarist, iar în evidențele reședinței întâlnim des nume ca: Găietan, Coșea, Perț, Bercea, Corb, Cazimir, Barișici, Mitițcu, Rădici, Satea, Petric, Botică, Găbrici, Mucenic, Conea, Cârlig, Bărzașu, Coșec și multe altele, ce nu par a fi maghiare sau germane⁶⁹. Faptul că tinerii români erau prezenți la studii într-o proporție substanțială se poate deduce și din desemnarea de către conducătorul reședinței a unui piarist care să țină slujbe și în limba română. Astfel de atribuții au îndeplinit, spre exemplu, David Biró sau Iacob Coșea, membri ai ordinului⁷⁰.

Prin întemeierea gimnaziului din **Sibiu**, în condițiile în care la finele secolului al XVII-lea beneficiau de sprijinul deplin al autorității statale, iezuiții au încercat să reînvie tradiția învățământului catolic din localitate, întreruptă în a doua jumătate a veacului al XVI-lea și în epoca Principatului calvin⁷¹. De la debutul lor, cursurile catolice au avut o bună reputație. Însuși medicul lui Brâncoveanu și-a trimis băiatul cel mare la școala catolică sibiană, tânărul optând ulterior pentru unirea religioasă. Tot aici s-a aflat și fiul unuia dintre consilierii domnitorului muntean, sosit în cetate pentru a învăța latina și germana. Din nefericire, matricolele s-au păstrat doar pentru perioada de după 1790, când școala ieșise demult de sub patronajul iezuiților și se transformase în *Regium Gymnasium*. Avem în schimb unele date despre profesorii care au activat la catedre în perioada în care școala s-a aflat sub patronaj iezuit, între care nu este exclus să fi fost de origine română următorii: Mihai Miel (1720-1725), Ioan Piber (1734), Ioan Berzevici (1731), Francisc Osălici (1732), Iosif Rest (1738), Anton Popovici (1746) sau Gheorghe Iacovici (1759)⁷². Era firească aici o oarecare afinență românească, din moment ce gimnaziul beneficia de sprijinul deplin al statului, în tentativele sale de a-și impune superioritatea asupra școlii protestante puternice din oraș.

Prin înființarea școlii catolice din **Sighet** s-a urmărit contracararea influenței instituției protestante de învățământ de aici⁷³. Aplicarea planului a fost de bun auspiciu pentru românii din zonă care, cu toate că reprezentau un procent mare în populația ținutului, nu aveau școli proprii. Din acest motiv, orientarea lor înspre clasele gimnaziului catolic a constituit un proces firesc dar, aflat într-un mediu ostil, gimnaziul va recruta cu greu adolescenți din regiune pentru a-și completa clasele. În linii mari, frecvența, până pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, a avut următorul curs: 1738 – 47 de tineri (din care 5 beneficiau de stipendii fundamentale), 1755 – 103, 1757 – 112 (existau deja, din acest an, doi profesori pentru clasele gramaticale) și 1765 – 137⁷⁴. În ceea ce privește prezența românilor în școala catolică, ea poate fi dedusă din câteva informații istorice sporadice. Se știe, spre exemplu, că piariștii au primit ordin de la Consiliul locumtenențial să predea și în limbile română sau ruteană, ei

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Himpfner Béla, *op. cit.*, p. 10-11.

⁶⁸ Pfeiffer Antal, *op. cit.*, p. 30-31.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 3-31; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 78-83.

⁷¹ Cf. Veress Ignác, *A nagy-szebeni királyi Gymnasium múltjából*, în *Anuarul școlii catolice din Sibiu*, 1877-1878, p. 5-9; Boros Gábor, *op. cit.*, passim; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 80-82; Ioan Stanciu, *Istoricul Liceului "Gheorghe Lazăr" din Sibiu. 250 de ani de la întemeierea lui. 1692-1942*, Sibiu, 1943, p. 3-101; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 56; Petru Muntean, *Monografia Liceului "Gheorghe Lazăr" din Sibiu 1692/1693-1967/1968*, Sibiu, 1968, passim.

⁷² Veress Ignác, *op. cit.*, p. 9; Boros Gábor, *op. cit.*, partea introductivă; N. Albu, *Istoria învățământului românesc între 1800-1867*, p. 166-167.

⁷³ Cf. Mihelics Károly, *A máramaroszigeti kegyesrendi Gymnasium története*, în *Anuarul școlii catolice din Sighet*, 1893-1894, passim; Albert Popini, *A máramaroszigeti kegyes tanítórendi Gymnasium vázlatos története*, Máramarosziget, 1896, passim; Kétszery Lajos, *A piaristák Szigeten a 18. században*, în *Anuarul școlii catolice din Sighet*, 1913-1914, p. 5-50; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 167-168; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 27-34.

⁷⁴ Arhivele Statului Ungaria, Fond Consiliul locumtenențial – *Miscellanea*, fasc. 29, nr. 192; *Merkur von Ungarn*, 1786, p. 357, 481; Arhivele Statului Ungaria, Fond Consiliul locumtenențial – *Impressa Circularia*, fasc. 1; Kétszery Lajos, *op. cit.*, p. 5-50; Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, vol. I, Budapeșt, 1927, p. 203; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 27-34; Ambrus-Fallenbuchl Zoltán, *op. cit.*, p. 193, 219, 224.

conformându-se cu greu acestei exigențe inedite. Printre binefăcătorii instituției de învățământ s-au numărat, chiar de la bun început, și românii. Astfel, în 1731, o anume Ana, văduva lui Simion Popovici, face o donație ordinului în vederea preparativelor privind deschiderea claselor⁷⁵. Români se aflau și în rândul celor nouă persoane care au dăruit școlii bani în 1734 sau între întemeietorii fundațiilor din 1748 și 1775⁷⁶. În opinia unuia dintre cei mai importanți monografi ai acestui centru educațional, în 1732 în clase se aflau încă puțini români, dar, odată cu intensificarea prozelitismului catolic, ei s-au îndreptat masiv înspre cursurile piariștilor, în 1733 ținându-se deja o reprezentare teatrală în limba română. În majoritate, auditorii români erau de origine nobiliară sau chiar copii de magistrați, precum Ionaș Rednic, fiul unui jude român din Sighet, venit de la școala reformată și plecat, după câțiva ani, la Colegiul iezuit din Cluj. Asemenea lui, mulți tineri români vor părăsi clasele reformate, trecând la cele piariste⁷⁷.

Centrul educațional catolic din **Șumuleu Ciuc** a reușit să se mențină, beneficiind de sprijinul vechii reședințe franciscane, și pe parcursul veacului al XVII-lea, perioadă în care principii calvini dizolvaseră, cu aprobare dietală, majoritatea școlilor catolice de tradiție⁷⁸. Din monografiile și din sursele arhivistice se poate reconstitui următorul tablou al frecvenței la clasele franciscane din Șumuleu, în epoca analizată: 1690 – 171 de elevi, 1694 – 200, 1698 – 100 (numai la clasele de gramatică și sintaxă), 1699 - nu se cunoaște numărul de elevi, dar se știe că edificiul devenise neîncăpător pentru cei prezenți la studii⁷⁹ -, și 1734 – 353 (18 retori, 16 poeți, 26 sintaxiști, 32 gramatiști, 42 principiști, 53 parviști mari, 47 parviști mici și 119 decliniști)⁸⁰. Având în vedere dimensiunile apreciabile ale populației școlare, este de presupus că în instituția de învățământ s-au înscris destui români, cu precădere copii ai funcționarilor inferiori de la punctele de frontieră sau ai negustorilor din zonă. De altfel, cel mai important monograf al școlii, Bándi Vazul, afirmă că gimnaziul avea legături strânse cu Moldova și că, frecvent, tinerii boieri de peste munte se orientau înspre această instituție, iar un raport înaintat autorităților din reședința franciscană de la Șumuleu-Ciuc specifica faptul că, între 1731-1734, au fost convertiți prin educație 38 de ortodocși⁸¹. Chiar printre profesori, unii ca Ioachim Caicea, Ambrozie Iucundian, Serafim Bodea, Rafael Lucaci, Iosif Ciomârtan, Ioan Cazimir, Iachint Rațiu, Atanasie Adalbert, Dominic Cazimir, Silvestru Istvánfi sau Banoviță Blaj, care au activat la catedre pe parcursul veacului al XVIII-lea, ar putea fi de origine română⁸². Ipoteza e valabilă și în cazul unor binefăcători ai școlii, ca, spre exemplu, Mihai Lucaci, Anton Ciomârtan, Matei Tanco și Iosif Molnar. În listele cu întemeietorii fundațiilor de studii figurează un anume Ioan Keresztes, cu părinți de etnii diferite, tatăl – român (Anișor), iar mama – armeană (Ulian)⁸³. În Convict și Seminar, erau adăpostiți inițial 20-40 de alumni anual.

În **Timișoara**, adevărata ofensivă a catolicismului a început după 1716, odată cu succesele armatelor imperiale în zonă. Într-o primă etapă a istoriei sale, când s-a aflat sub patronaj iezuit, școala medie catolică din Timișoara a făcut parte din categoria celor cu o frecvență slabă, recrutând sub 100 de tineri anual la studii⁸⁴. I. D. Suciuc susține că matricolele gimnaziului iezuit nu s-au păstrat⁸⁵, dar unul dintre cei mai importanți monografi ai instituției, Pfeiffer Antal, face referire la un registru intitulat *Diarium Gymnasii Temesvariensis Societatis Jesu*, pe care l-a parcurs și din care oferă câteva informații despre frecvența anuală în clasele catolice de aici. Potrivit acestui document, la 6 noiembrie 1725, când s-au deschis cursurile primului an școlar, în centrul educațional iezuit din Timișoara se

⁷⁵ Kétszery Lajos, *op. cit.*, p. 5-10.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 5-50.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Cf. A *csik-somlyói Tanoda és Növelde*, Gyulafehérvár, 1862, *passim*; Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 1-438; Boga Alajos, *op. cit.*, p. 42.

⁷⁹ Boros Fortunát, *op. cit.*, p. 245-248.

⁸⁰ Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 1-438; Boga Alajos, *op. cit.*, p. 42.

⁸¹ Bándi Vazul, *op. cit.*, p. *loc. cit.*

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Cf. Pfeiffer Antal, *A kegyes tanítórendiek temesvári Tárházának és a Főgymnasiumnak története*, în *Anuarul școlii catolice din Timișoara*, 1890-1891, *passim*; Idem, *A kegyes tanítórendiek temesvári Tárházának és a Főgymnasiumnak története, în Történelmi és Régészeti Értesítő*, Temesvár, 7, fasc. 1, 1891, p. 18-51; Idem, *A kegyes tanítórendiek temesvári Tárházának és a Főgymnasiumnak története*, Temesvár, 1896, p. 20-115; Both Ferenc, *A temesvári kegyesrendi Főgymnasium története és az új intézet ismertetése*, în *Anuarul școlii catolice din Timișoara*, 1911-1912, *passim*; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 191-192; I. Józsa-Józsa, *op. cit.*, p. 83-89.

⁸⁵ I. D. Suciuc, *op. cit.*, p. 119.

aflau 25 de elevi, iar pe parcursul activității didactice a ordinului, în perioada care ne interesează, prezența în școală a oscilat între următorii parametri: 1732 – 27 elevi, 1735 – 42, 1736 – 49, 1737 – 62, 1738-1740 – studiile s-au suspendat datorită epidemiei de ciumă, 1763 – 50 și 1764 – 60⁸⁶. Pentru perioada patronajului iezuit nu putem calcula componenta românească a populației școlare, dar se știe că la catedră a activat, pe la 1766-1767, profesorul Simion Leșuț⁸⁷, probabil român după rezonanța numelui său.

Localitatea avea și alte instituții de învățământ care erau frecventate de studioși români, dornici în a-și depăși statutul social prin educație și competență. În 1733 franciscanii deschiseseră un Seminar propriu pentru cei ce urmăreau să fie cooptați în ordin, care a funcționat până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când, la scurtă vreme după dizolvarea ordinului iezuit, și călugării minoriți au părăsit așezarea⁸⁸, iar sinodul de la Cenad, din 1734, a hotărât, de asemenea, înființarea în Timișoara a unui Seminar General romano-catolic, care și-a început repede activitatea.

O altă instituție catolică de învățământ a fost cea constituită la Estelnic-Poian (Covasna), în 1682, și transferată, în 1696, la **Canta**, lângă Târgu Secuiesc. Ea reprezenta un punct strategic important al proiectelor prozelitiste în provincie⁸⁹. Matricolele s-au păstrat numai începând cu anul 1745, cu mari lipsuri, pentru că nu menționează decât proveniența socială a studioșilor care făceau parte din categoriile nobiliare (*Comes, L. Baro, Perillustris, Praenobilis, Spectabilis, Nobilis* etc.), în cea mai mare parte romano-catolici din rândul secuilor⁹⁰. În 1745, evidențele nu consemnau decât 11 decliniști și comparatiști, iar în medie, între anii 1745-1800, instituția de învățământ a încorporat 190-200 de adolescenți anual, coordonați de 3-4 profesori, deseori un cadru didactic îndrumând, simultan, două clase⁹¹. Convictul nobiliar, înființat după mutarea claselor la Canta, și Seminarul (internatul), existent de la întemeierea instituției de învățământ, aveau o capacitate mică.

În forma în care monograful școlii, Hassák Vidor, a publicat evidențele celor prezenți la studii, nu reiese dimensiunea componentei românești a populației centrului educațional de la Canta în veacul al XVIII-lea. El susține că, între 1750-1849, au frecventat clasele catolice de aici 48 greco-catolici, 20 ortodocși, 28 evanghelici și 8 reformați. Ar fi vorba, deci, de 68 de elevi posibil români pe parcursul unui secol⁹². Cursurile erau însă frecventate de tineri provenind nu numai din scaunele secuiești, ci și din alte jurisdicții politico-administrative. Concentrând studioși de pe un spațiu atât de larg, ar fi greu de crezut că, într-un secol, doar 48 de greco-catolici și 20 de ortodocși s-au orientat înspre Canta, cu atât mai mult cu cât politica acestei școli, croită pe principiile prozelitismului catolic, urmărirea deschiderea înspre alte etnii, religii și confesiuni. Având în vedere că și în matricolele altor centre educaționale numeroși români s-au declarat de etnie maghiară sau de religie romano-catolică, spre a-și facilita ascensiunile sociale, sau că unii au fost, cu adevărat, maghiarizați, considerăm că cifra de 68 nu se dovedește veridică. Ipoteza aceasta este susținută și de argumentul că în rândul profesorilor există exemple, nu puține, care lasă să se întrevadă o ipotetică origine românească: Francisc Ilarion (1712), Silvestru Molnar (1714), Iosif Vâlcean (1717), Ioan Roman (1718), Bartolomeu Cazac (1723), Petru Mătiș (1731), Némethi Pașcul (1740), Teofil Stâncel (1756), Victorin Hodol (1760) etc.⁹³ Se întâlnesc în evidențe și câteva cazuri de tineri sosiți din Moldova (români și armeni).

Înființând școala de la **Târgu-Mureș** în primul deceniu al veacului al XVIII-lea, iezuiții au reluat învățământul catolic, întrerupt în localitate după alungarea franciscanilor, în 1556⁹⁴. Starea

⁸⁶ Pfeiffer Antal, *A kegyes tanítórendiek temesvári Társházának és a Főgymnasiumnak története*, 1896, p. 45; Himpfner Béla, *op. cit.*, p. 11; Hans Herrschaft, *Das Banat*, Berlin, 1940, p. 157; P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 91; Victor Tărcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978, p. 167.

⁸⁷ Pfeiffer Antal, *op. cit.*, p. 45.

⁸⁸ *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, vol. I, p. 359.

⁸⁹ Cf. Hassák Vidor, în *Anuar omagial Târgu Secuiesc*, 1895-1896, p. 3-165.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 72-79.

⁹¹ *Ibidem*, p. 63-71.

⁹² *Ibidem*, p. 72-79; L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 354.

⁹³ Hassák Vidor, *op. cit.*, p. 63-71. Evidența profesorilor s-a ținut separat, în registrul intitulat *Tabella exhibens omnes Praefectos et Professores et Magistros scholarum Cantensium ab anno 1680 usque ad annum 1816*.

⁹⁴ Vezi Sombori István, *Marosvásárhelyi Középtanodának történelmi jegyzéke*, în *Anuarul școlii catolice din Târgu-Mureș*, 1851-1852, passim; Karácson Márton, *A marosvásárhelyi román. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, în *Anuarul școlii catolice din Târgu-Mureș*, 1890-1891, p. 3-48; Idem, *A marosvásárhelyi román. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, în *Anuarul școlii catolice din Târgu-Mureș*, 1894-1895, p. 3-111; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 159-160; Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, 1932, p. 279-281; Aurel Holircă, *Aspecte din istoria școlii mureșene (1848-1919)*, în *Marisia*, Târgu-Mureș, 10, 1980, p. 271-300.

matricolelor nu permite reconstituirea frecvenței decât pentru perioada ultimelor două decenii ale secolului analizat. Intervalul anterior de timp oferă doar informații sporadice despre populația școlară. Conform acestor date precare, în 1718 în clase se aflau 40 de elevi (dintre care 15 alumni), în 1719 cursurile s-au suspendat din cauza epidemiei de ciumă, în 1721 s-au prezentat în școală 30 de elevi (23 alumni), în 1726 – 70 (36 alumni), în 1736 – 95, în 1760 – 120 și în 1761 – 150 de elevi. Până în 1773 s-au înscris aici 2949 de tineri, dintre care 1105 au fost alumni. Inițial, fundația pentru Seminarul (internatul) constituit în 1712 concentra o sumă din care se asigura întreținerea a 20 de alumni, dar, din 1720, erau găzduiți în medie 35-40 de studioși anual, fără deosebire de religia sau etnia lor⁹⁵. De la bun început, românii au avut un rol important în bunul mers al activității didactice. Clasele elementare au fost inaugurate în 1702, în casa lui Simion Boer de Berivoi, un român catolicizat, căpitan suprem al districtului Făgăraș, iar, printre primii locatari ai Convictului nobiliar, s-a numărat și Francisc Boer de Berivoi, viitor secretar al episcopului unit Patachi⁹⁶. Între profesorii iezuiți e posibil să fi fost de origine română: Nicolae Talian (1713), Gheorghe Zăicici (1714), Palcovici (1746), Gheorghe Apostol (1757-1758), Ioan Vlasici (1764-1766) și Pavel Ribici (1767). Ulterior, Gheorghe Apostol va ajunge director, menținându-și funcția chiar și după dizolvarea ordinului iezuit⁹⁷. Procentajele etnice ale frecvenței reies mai clar pentru perioada de după 1782, dar anii respectivi nu constituie obiectul studiului de față⁹⁸. Cu toate eforturile făcute de autorități, instituția catolică de învățământ nu a reușit să dobândească prestigiul pe care și l-a făurit, prin tradiție și competență, Colegiul reformat din apropiere. Oricum, pentru elitele românești, rivalitatea dintre cele două centre educaționale a fost de bun augur, disputa obligând la o largă deschidere înspre toate etniile și religiile din zonă.

REMUS CÂMPEANU

⁹⁵ Karácson Márton, *A marosvásárhelyi róm. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, 1891, p. 14-19; Idem, *A marosvásárhelyi róm. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, 1895, p. 18-25.

⁹⁶ Idem, *A marosvásárhelyi róm. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, 1891, p. 3-20; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 159-160; T. Popa, *op. cit.*, p. 279-281.

⁹⁷ Karácson Márton, *op. cit.*, 1891, p. 20.

⁹⁸ Informații despre frecvența școlară la Idem, *A marosvásárhelyi róm. kath. Gymnasium és Nevelőház története*, 1895, p. 116-117; T. Popa, *op. cit.*, p. 279-281; A. Holircă, *op. cit.*, p. 297.